

ELMİN İSTEHSALATA EFFEKTİV ŞƏKİLDƏ TƏTBİQİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Könül Nizami qızı Quliyeva

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
64 Adil Iskandarov, Ganja 2006

gkonul89@gmail.com

Xülasə: İlk zamanlar müstəqil Azərbaycanın iqtisadi siyasətinin qarşısında duran başlıca vəzifələrdən biri neft sektorunun tərtibi və gücləndirilməsi idisə, müasir Azərbaycanın iqtisadiyyat üzrə strateji yol xəritəsinin əsasını qeyri-neft bölməsinin inkişafı təşkil edir. Bu məqsədə çatmaqda isə “yenilikçi” yəni elmlə daimi inteqrasiyada fəaliyyət göstərən iqtisadi siyasət yardımçı ola bilər. İstər ölkə daxilində, istərsə də dünyada mövcud olan problemlərin aradan qaldırılmasında elmin inkişafı və onun məhsul istehsalına təsiri optimal çıxış yollarından biri hesab olunur.

Açar sözlər: elm, səmərə, elm tutumlu məhsul, bazar, tələbat.

Giriş: Dövlətin və istehlakçının tələbatının artdığı şəraitdə müəssisələrin də tələbata uyğun öz istehsal güclərini artırmaları vacib məsələlərdəndir. İstehsal yönümlü iqtisadiyyata keçid etmiş ölkə olaraq istehsal edilən məhsulların həm ölkədaxili, həm də ölkəxarici müəssisələrlə rəqabətə davam gətirməsi gözlənilir. Bu sahədə isə elmin inkişafı olmadan nailiyyət qazanmaq qeyri-mümkündür. Müasirliyə meyilli müəssisələrin öz istehsal sahələrində elmin tövhələrindən istifadə etmələri məqsədəuyğundur. Bunun üçün iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olan müəssisələr daimi olaraq tədqiqat institutları ilə birgə işləməyi əsas hədəf kimi qarşıya qoyur. İstər yeni kəşflərin əldə edilməsi, istərsə də peşəkar kadr hazırlığında hər iki tərəf öz tələbini ödəməyə çalışır. Belə ki, elm ocaqları əldə etdikləri nailiyyətləri praktikada, daha dəqiq desək, müəssisələrdə tətbiq edilməsində, müəssisələr isə yeni yaranmış sahələr üzrə kadr axtarışında universitetlərlə birgə işləməkdə maraqlıdırlar. Nəticədə birgə fəaliyyətdən yeni və müasir standartlara tam cavab verən keyfiyyətli məhsullar ortaya çıxır. Lakin bəhs edilən bu proses heç də asan başa gəlmir. Elmin inkişaf etdirilməsi, yeni üsullar və tədqiqatlar ərsəyə gətirmək olduqca mürəkkəb fəaliyyətlər nəticəsində yaranır. Buradakı vacib məqamlardan biri odur ki, istənilən tədqiqatı istehsalata tətbiq etmək olmaz. Bunun üçün ilkin olaraq müəssisələrin daxilində elmi fəaliyyətin müəssisəyə uyğunluğu, onun nəticəsinin effektivliyi diqqət mərkəzində saxlanılır.

Mövzunun aktuallığı. Araşdırmalar göstərir ki elmi tədqiqatın aparılması müəyyən bir maliyyə vəsaiti tələb edir. Ümumiyyətlə, elm tutumlu müəssisələrdə aparılan tədqiqat layihələrinə maliyyə yardımı ayrılarkən xüsusi diqqət dünya və ölkəmizə uyğun olaraq yenilik dərəcəsinə, onun daha səmərəli və aktual olması, yəni tələb olunan istiqamətdə olub olmamasına verilir. Daha sonra isə strateji plan hazırlanaraq ona müvafiq bir sıra işlər görülür: layihənin istehsalata tətbiqini təmin etmək üçün lazımı avadanlıqların və xammalın alınması, xüsusi tikilinin və ya obyektin ayrılması, məhsulun istehsalı və satışını həyata keçirmək üçün düzgün marketing strategiyasının seçilməsi və s. Hər sahənin elmə özünəməxsus yanaşması və həmin sahəyə uyğunlaşdırılması fərqlidir.

Tədqiqatın məqsədi. Tədqiqatın aparılmasında əsas məqsəd ölkəmiz üçün yeni bir iqtisadi tendensiya kimi götürülən və gələcəkdə inkişaf etdirilməsi nəzərdə tutulan elm tutumlu müəssisələrlə sənaye müəssisələrinin arasındakı qarşılıqlı əlaqənin hansı səviyyədə olduğunu müəyyən etməkdir. Bundan əlavə, bu əlaqənin yaranmasında və inkişaf etdirilməsində qarşıda duran mövcud problemləri və çatışmayan cəhətləri aşkara çıxarmaqdır. Digər məsələ olaraq isə, ölkəmizdə elmin istehsalata tətbiqi zamanı əldə olunan nəticələri vurğulamaqdır.

MATERIALLAR VƏ MÜZAKİRƏLƏR

Ümumi götürsək, bütün müəssisələrin elmin tətbiqində ortaqlıq məqsədləri var. Buraya aşağıdakılar daxil etmək olar:

- müəssisələrdə iqtisadi səmərəliliyin artırılması;
- qloballaşmanın mənfi nəticələri ilə mübarizənin aparılması ekologiyaya təsirinin minimum dərəcəyə endirilməsi;
- məhsulların təkcə ölkə daxilində deyil, həm də beynəlxalq bazar standartları ilə uyğun olması;
- texnika və texnologiyadan istifadə etməklə xərclərin minimuma endirilib, mənfəətin artırılması;
- CİS (Coğrafiya İnformasiya Sistemləri) proqramının müəssisələrin regionların geolokasiyasına uyğun şəkildə yerləşdirilməsi və s.

Azərbaycanda isə elmin və yeniliklərin tətbiqi 2016-cı ildə prezidentin imzaladığı “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritəsinin başlıca istiqamətləri” sərəncamla öz başlanğıcını götürdü. Bu sərəncamla səmərəli iqtisadiyyatdan innovativ iqtisadiyyata keçidin təməli qoyuldu. Daha sonra Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2019-cu il 10 yanvarda imzaladığı “Azərbaycan Respublikasında innovativ inkişaf sahəsində effektivliyin artırılması və koordinasiyanın təmin edilməsi” haqqında sərəncamla ölkə üzrə digər sahələrlə yanaşı iqtisadiyyat sahəsində də elmin və innovasiyanın tətbiqi sistemli şəkildə işlənib hazırlandı. Burada elmi yeniliklərin tətbiqi ilə yaradılmış məhsulların hazırlanması və təkmilləşdirilməsi ilə bağlı məsələlər üzrə məsul şəxslər təyin olunmasını öz əksini tapmışdır. Bundan əlavə, innovativ inkişafın dəstəklənməsi naminə illik mənfəətdən elmi araşdırmaların və innovativ startapların maliyyələşməsinə ayrılması və müvafiq qurumlara müasir avadanlıqlarla təchiz olunmuş elmi tədqiqat institutlarının təyin edilməsi tapşırılmışdır.

Dünyanın aparıcı ölkələrinin və ölkəmizin siyasətinin vacib bir hissəsini qida və içməli su çatışmazlığı kimi problemin tutması diqqət mərkəzində olan bir sahə kimi ilkin olaraq aqrar sahəni misal göstərmək olar. Belə ki, istər universitet daxilində, istərsə də tədqiqat institutlarında laboratoriyaların müasir standartlara uyğun şəkildə qurulması, kadrlara təkmilləşmə üçün şəraitin yaradılması, qidaya olan tələbin artması yeni növ bitkilərin yaranmasına və ya mövcud bitkilərin xəstəliklərə və zərərvericilərə daha davamlı növlərini yaradılmasına gətirib çıxarır. Buna misal olaraq, ölkəmizdə 11 region üzrə istifadəyə verilən aqrokimya laboratoriyalarını göstərmək olar. Laboratoriyaların əsas məqsədi bol məhsul götürmək üçün torpağın analizi, onun tərkibində olan zərərli maddələrin və tullantıların təyin etməkdir. Çayçılıq və Tərəvəzçilik Elmi Tədqiqat İnstitutunun seleksiya şöbəsində bir neçə yeni payızlıq və qışlıq sort alma-“ Çıraqqala”, “Payızlıq Quba”, “Qobustan” və s. yetişdiriblər. “ Qırmızı Cibir” və “Əyyubi” alma növlərinin tozlandırılması nəticəsində yeni növ “Sədəf” əldə edilib. Yeni növlərin yaranmasında əsas məqsəd məhsuldarlığın artırılması, daha gec xarab olması, həm ölkə daxilində, həm də xarici bazarda tələbatın ödənilməsinə təmin etməkdir.

Aqrar sahə ilə yanaşı sənaye mallarının istehsalında da elmin tətbiqi nəticəsində əhəmiyyətli kəmiyyət dəyişikliyi olmuşdur. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən, mikro müəssisələr istisna olmaqla sənaye məhsullarına dəyişiklik edilməsi və ya yeni məhsulun yaradılması nəticəsində bütün məhsulların həcmi 19 % artmışdır, yəni, 2020-ci ildə 11759,7 mindən 2021-ci ildə 60977,2 minə yüksəlmişdir. Bütün sənaye məhsullarının texnoloji innovasiyalarına çəkilən xərclərin əsas bir hissəsi emal sənayesində istehsal prosesi zamanı istifadə olunan yeniliklərə çəkilir. Emal sənayesində istifadə olunan innovasiyalara çəkilən xərclərin bütün sənaye məhsullarının innovasiyalarına çəkilən xərcin 90%-ni təşkil edir (5848,3 min manatın 5318,5 min manatı).

Respublikamızda digər mühüm bir sənaye sahəsi olan Müdafiə Sənayesi Nazirliyi nanotexnologiyanın və dünyada müdafiə sahəsindəki mövcud yeniliklərin hərbi sahəyə

inteqrasiyası nəticəsində yeni növ müdafiə sisteminin qurulmasında maraqlıdır. Bunun üçün ilk növbədə Azərbaycan Texniki Universitetində bir sıra bölmələr üzrə kadrların hazırlanmasına başlanılmışdır. Buna misal olaraq, kibertəhlükəsizlik, robotexnika və sair kimi bölmələri göstərmək olar.

İqlim dəyişikliyi fəsadlarını aradan qaldırmaq və ona qarşı mübarizə aparmaq məqsədilə energetika sahəsində bir sıra işlər görülməkdədir. Respublikamız bərpa olunan enerjinin daha çox istifadəsində maraqlıdır. Belə ki, Energetika Nazirliyi bərpa olunan enerjinin ölkəmizin bölgələrində, xüsusilə dağlıq ərazilərdə istifadəsinin təmin edilməsi naminə digər ölkələrin tanınmış şirkətləri ilə müqavilələr bağlanılır və danışıqlar aparılır. Ən son bağlanan müqavilələr sırasına Yaponiyanın “Komaihaltec” şirkətilə Energetika Nazirliyi yanında Bərpa Olunan Enerji Mənbələri Dövlət Agentliyinin (AREA) arasında bağlanan memorandumu nümunə göstərmək olar. Bundan əlavə, “Azerenerji” və “Rosseti” şirkətləri arasında bağlanan müqavilənin əsas məzmunu isə elektrik avadanlıqlarının istehsalı sahəsində əldə edilən nailiyyətlərin müqayisəsi və təcrübələrin mübadiləsinin aparılmasından ibarətdir. 2011-ci ildə Prezident İlham Əliyevin sərəncamı əsasında 2017-ci ildə fəaliyyətə başlamış Balaxanı Sənaye Parkının əsas məqsədi yüksək texnologiyadan faydalarından yararlanaraq tullantıların yenidən emal edilməsi ilə təbiətə minimum ziyanın vurulmasını və yaşıllıq iqtisadiyyata dəstək verməyi təmin etməkdir.

2018-cü il üçün Azərbaycanda neft-kimya sahəsində əldə edilən uğurlu layihələrdən biri də “SOCAR Polimer” MMC və Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin himayəsi altında Kiçik və Orta Müəssisələrə Dəstək Agentliyi ilə Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı və milli plastik sənayesinin nümayəndələri arasında Anlaşma Memorandum olmuşdur. “Ekoloji cəhətdən təmiz” plastik növü olan polipropilen və Yüksək Sıxlıqlı Polietilenin istehsalı üçün zavodun istifadəyə verilməsi ölkəmizi ixracçı ölkədən ixrac edən ölkəyə çevrilməsində atılan addımdır. Bu sahədə ixtisaslaşmış kadrlar üçün yeni iş imkanlarının yaranması da layihənin digər müsbət tərəfidir. Ümumilikdə, ölkəmizin müxtəlif universitetlərində yaradılan innovasiya mərkəzləri yeni elm tutumlu məhsulların yaradılmasında və tanıtılmasında startap layihələrlə həm ölkə daxili həm xaricdə universitetlərimizi təmsil edirlər. Beləliklə də gələcəkdə digər universitetlərlə bu sahədə əməkdaşlıq yaratmaq üçün ilkin addımlar atılır.

Nəticə

Yuxarıda qeyd olunan inkişaf tendensiyaları ölkəmizin bu sahədə müəyyən addımlar atmaqda və uğur qazanmaqda istəklili olduğunu göstərir. Bu isə Azərbaycan Respublikasının digər sahələrdə olduğu kimi iqtisadi cəhətdən də digər ölkələrlə rəqabətqabiliyyətli bir kimi formalaşmasına təkan verir. Lakin görülən işlər tam uğur qazanmağa kifayət etmir, bəzi çatışmazlıqlar hələ də qalmaqdadır. Buna misal olaraq, bütün sənaye üzrə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərə diqqət yetirərkən, 2019-cu ildən bu yana azalma görünür. Belə ki, 2019-cu ildə 48037,1 min manatdan 2021-ci ildə isə 5848,3 min manata düşüb. Halbuki Belarusiyada elmi tədqiqatlara ayrılan məbləğ bizim ölkəmizin ayırdığı məbləğdən olduqca çoxdur. Belarusiya 2019-cu ildə 13792 manatdan 2021-ci ildə 14421 manata artırmışdır. Qlobal innovasiya indeksinin 2021-ci il göstəricisinə əsasən Azərbaycan Belarusiyadan və Latviyadan geridə qalır. Belə ki, Azərbaycan orta gəlirli 34 ölkə arasından 24-cü yeri tutarkən, Belarusiya 15-ci yerdə qərarlaşır. Digər post sovet ölkəsi olan Latviya isə 48 yüksək gəlirli ölkələr arasında 36-cı yeri tutur. Ümumi Avropa ölkələri arasında isə 39 ölkədən 26-cı yeri, Belarusiya isə 36-cı yeri tutur. Ölkəmiz isə 19 Şimali Afrika və Qərbi Asiya ölkələri siyahısında 14-cü yerdə qərarlaşıb. Bu isə zəngin resursları olan və coğrafi cəhətdən əlverişli mövqedə yerləşən bir ölkə üçün qənaətbəxş göstərici deyil.

Bundan əlavə, bəzi sahələr var ki, onlara investisiya qoyulmağa ölkəmizdə maraq göstərilir və nəticədə yeni məhsullar yaranır. Bu sahələrə misal olaraq, mebel, toxuculuq, tikinti materialları, rezin və plastik məmulatları göstərmək olar. Növbəti çatışmazlıqlardan biri elmi araşdırma mərkəzləri ilə müəssisələr arasında qarşılıqlı əlaqənin zəif olmasıdır. “İ2connect” və ya

interaktiv innvoasiya layihəsi ölkəmiz üçün nümunə layihə olaraq götürülə bilər. Bu layihə Avropa Birliyi tərəfindən maliyyələşdirilir. Layihənin yaradılmasında əsas məqsəd Avropa ölkələrində fəaliyyət göstərən fermerlər, istehsalçılar, elmi tədqiqat mərkəzləri və innovasiya mərkəzləri arasında əlaqənin yaradılması, elmi araşdırmaların və innovativ ideyaların istehsalat tətbiqini təmin etməkdir. Fermerləri və müəssisələri mövcud yeniliklərdən xəbərdar etmək və maarifləndirmək üçün yaradılmış bu layihəni ölkəmizə tətbiq etməklə innovativ fikirlərin yaranmasına gəncləri həvəsləndirmək, təlimçiləri, tədqiqatla məşğul olan müəllimləri istehsal prosesinə daxil etmək olar. Beləliklə də, yeni məhsulların yaradılması prosesində daha məhsuldar ideyalar yaradılmış və tətbiq edilmiş olar.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqat zamanı müəyyən yeni məlumatlar əldə edilmişdir:

- Azərbaycanda qəbul edilmiş bir sıra qanunların elmin iqtisadiyyata inteqrasiyası nəticəsində əldə olunan bir sıra müsbət nəticələr;
- Digər ölkələrlə müqayisədə ölkəmizin çatışmayan cəhətləri aşkar edilmişdir;
- Bəzi sahələrin dünyada və ölkəmizdə digər sahələrdə baş verən innovativ inkişafdan geri qalması müəyyən edilmişdir.

Tədqiqat işinin tətbiqi əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin əhəmiyyətli olması özünü elmin istehsalata tətbiqini gücləndirəcək müəyyən işlərin görülməsinə baxmayaraq hələ də müəyyən çatışmazlıqların olmasını və onların gələcəkdə görülmək işlərin sırasında qeyd edilməsində göstərir.

Tədqiqat işinin iqtisadi səmərəsi. Elmin iqtisadiyyatla birləşməsindən əldə olunan nəticələrin istehsalata, ümumilikdə ölkə iqtisadiyyatına verdiyi tövhiyələri müəyyən edilir.

ƏDƏBİYYAT

1. <https://adau.edu.az/laboratoriyalar/torpaqsunasliq-ve-aqrokimiya-laboratoriyasi-252/>
<https://www.belstat.gov.by/upload/iblock/fcc/a3ad1rgewgcr5o1lyxr2fr9fq3yorkk2.pdf>
2. ELM VƏ İNNOVASIYA FƏALİYYƏTİ: ölçmə və qiymətləndirmə/Arzu Hüseynova/Bakı/2020
3. <https://www.esri.com/en-us/what-is-gis/overview>
4. <https://i2connect-h2020.eu/about/>
5. https://www.pf.bgu.tum.de/pfgk18/img/pfgk18_esri-Exponate.pdf
6. <https://president.az/az/articles/view/31491>
7. <https://www.socarpolymer.az/az/quotes/>
8. <https://tamizshahar.az/az/layiheler/3>
9. <https://www.stat.gov.az/source/industry/>
10. <https://www.upgrad.com/blog/data-science-applications-in-manufacturing-industry/>
11. https://yeniazerbaycan.com/Iqtisadiyyat_e42554_az.html

UDC 330.342.24

Characteristics of the effective application of science to production

Guliyeva K. N.

Summary: If in the early days one of the main tasks facing the economic policy of independent Azerbaijan was the development and strengthening of the oil sector, the development of the non-oil sector is the basis of the strategic road map of modern Azerbaijan's economy. In order to achieve this goal, an "innovative" economic policy that is active in constant integration with science can be helpful. The development of science and its impact on product production is considered one of the optimal ways to overcome the problems that exist both in the country and in the world.

Key words: science, efficiency, science-intensive product, market, demand.

УДК 330.342.24

Особенности эффективного применения науки в производстве**Гулиева К. Н.**

Резюме: Если в первые дни одной из главных задач, стоящих перед экономической политикой независимого Азербайджана, было развитие и укрепление нефтяного сектора, то развитие ненефтяного сектора является основой стратегической дорожной карты современной экономики Азербайджана. Для достижения этой цели может помочь «инновационная» экономическая политика, активная в постоянной интеграции с наукой. Развитие науки и ее влияние на производство продукции считается одним из оптимальных путей преодоления проблем, существующих как в стране, так и в мире.

Ключевые слова: наука, эффективность, наукоемкая продукция, рынок, спрос.

Redaksiyaya daxilolma: 20.12.2023

Çapa qəbul olunma: 15.03.2024

